

את פעילות השיקום הלכה למעשה. לרשויות הניקוז יש להוסיף כוח אדם בעל תפיסה וידע אקולוגיים וסביבתיים (נעשה בחלקו) כדי להבטיח מתן מענה הולם ומאוזן בין צרכי המערכת האקולוגית לבין ניהול הנגר ושילוב של השניים בפעילות השוטפת.

במסגרת זו המשרד להגנת הסביבה הפעיל את סמכויותו החוקיות והטיל על רשויות הניקוז תפקידים של רשות נחל. הטלת תפקידים זו מבטאת תפיסה של ניהול אגני סביבתי-מערכתי של מקורות מים ושל נחלים, תוך הכרה בחשיבות השילוב והתיאום בין פעולות ניקוז ומניעת הצפות, לבין שיקום הנחל ושמירת תפקודו כמערכת אקולוגית. הטלת התפקידים מקדמת את האינטרס הסביבתי המשותף לכל הגורמים. מעבר לכך, תיאום ושיתוף פעולה פורה בין כל הגורמים יובילו בסופו של דבר להמשך שיקומם של נחלי ארצנו, ולניהולם בראייה אגנית וסביבתית נכונה.

לאחרונה, עברה בממשלה הצעת מחליטים המבקשת לקדם תזכיר חוק בנושא הניקוז ובמרכזו הקמת רשות ארצית לניקוז שתאגד את כל הפעילות בנושא. כפי שציינתי, המכלול של אגן הניקוז וההיבטים הסביבתיים הרבים הקיימים בו מביאים לכך שיש לשלב את התפיסה הסביבתית כמובילה בכל שינוי מבני עתידי בתחום הניקוז וניהול הנגר.

מקורות

- [1] אמיר-שפירא ד. 2008. עומסי מזהמים בנחלים בשנת 2006, מגמות ושינויים ביחס לשנים קודמות. ירושלים: המשרד להגנת הסביבה.
- [2] קפלן מ. 2004. נחלי ישראל - מדיניות ועקרונות תכנון. ירושלים: המשרד להגנת הסביבה
- [3] רשות הטבע והגנים - היחידה הסביבתית. 2010. ניטור מים ונחלים - דו"ח פעילות לשנת 2009. ירושלים: המשרד להגנת הסביבה.
- [4] תקנות בריאות העם (תקני איכות מי קולחים וכללים לטיהור שפכים), תש"ע 2010.

הגורמים המזהמים. הקמת המתקנים לטיפול בשפכים ואכיפה נמרצת של המשרד להגנת הסביבה הפחיתו במידה ניכרת את המזהמים המזרמים לנחלים. משנת 1994 ועד היום פחתו עומסי המזהמים המגיעים אל הנחל בלמעלה ממחצית^[1,3]. עם כניסתם לפעילות של מתקנים נוספים לטיפול בשפכים, הזיהום ימשיך ויפחת לרמות נמוכות יותר. כניסתן לתוקף של תקנות מחמירות המתייחסות לאיכות מי הקולחים והמחייבות טיפול בשפכים בתקנים סביבתיים גבוהים^[4] תגרום לכך שאיכות המים הזורמת בנחלים תשתפר לאין ערוך. מצב איכות המים בנחלים עדיין אינו מזהיר ויש לבצע פעולות רבות נוספות כדי להמשיך לשפר אותו ולאפשר החזרת מערכת אקולוגית בריאה לנחלים.

בנושא זה יש להדגיש כי בנחלי האיתן של ישראל צריכים לזרום מי מקור ולא מי קולחים. ייתכן שאת היעד הזה יהיה אפשר להשיג רק בעוד מספר שנים אולם זו צריכה להיות מטרתו של שיקום הנחלים מבחינת איכות המים. החובה להתייחס לחזון זה מוטלת עלינו בבואנו לתכנן לטווח הארוך את ניהול משק המים בכל הנוגע לתכניות האב למים ולטבע בנושא הזרמות מים בנחלים ואיכויות מים עתידיות.

לאור המורכבות הגדולה של הנחלים ושל מערכתיהם חשוב לבצע את השיקום תוך ראייה רחבה וכוללת של כל המרכיבים. לשם כך, פועלת המנהלה לשיקום נחלים על פי שני עקרונות מנחים המאפשרים פעילות מורכבת זו:

1. קביעת מדיניות ארצית לשיקום ועבודה פרטנית ברמה האזורית של אגן ההיקוות תוך הקמת מנהלות אזוריות לשיקום נחלים. במנהלות אזוריות אלה ייוצגו כל הגורמים בעלי העניין, תוך מתן במה לציבור בדגש על קהילה מקומית ויצירת "שולחן עגול" לדיונים בנושאים הנוגעים לנחל ולסביבתו.
2. שימוש ברשויות הניקוז כגורם מבצע במנהלות הנחלים וכגורם מקשר ביניהן הפועל בלאו הכי באזור וצריך לנהל

קיץ. ערוץ נחל טבעי עשיר בצמחייה מתפתל בנוף חקלאי רחב ידיים. את השלווה מפרים טרקטורים המסלקים את הצמחייה, מוציאים את אדמת הסחף מהערוץ המפותל וחופרים במקומו תעלה ישרה ונטולת מורכבות. הצומח הטבעי שהוא אתר קינון לעשרות מיני עופות נעקר^[2], ובמקומו צומחים מינים פולשים. קטע מהנחל מכוסה בבטון כדי להגן על גשר לרוכבי אופניים מפני שיטפון.

זה לא קרה בשנות ה-50 של המאה הקודמת. זה התרחש לפני חמש שנים באחד מהנחלים הגדולים בישראל, וממשיך להתרחש בעשרות נחלים בישראל כל שנה. האפיזודה היא ביטוי למבנה

רשויות ניקוז כמנהלות את נחלי ישראל - האם החתול יכול לשמור על השמנת?

אלון רוטשילד

רכז שימור סביבה וטבע מחוז מרכז,

החברה להגנת הטבע

alon@spni.org.il

לשאל לאן נוסע הנהג? מי מכוון אותו? מה מטרותיו ומה בסיס הידע הסביבתי שלו?

דוגמה קיצונית מהעת האחרונה היא תכניתה של אחת מהרשויות לפעור מחצבה בנפתול נחל, מהיפים בארץ, למטרת השהיית שיטפונות, ללא הוכחת יעילות הנדסית לפרויקט [5]. חשוב לציין, כי קיימות גם דוגמאות חיוביות לפעולות ניהול סביבתיות ברשויות ניקוז, אך אלה הן פרי החלטות ספורדיות ועצמאיות, ואינן חלק ממחויבות למדיניות סביבתית.

התנאים המנהליים הבסיסיים הרצויים לגוף המנהל נחלים באופן סביבתי הם:

1. מטרות בחקיקה היא שימור הנחל על שלל תפקודיו הסביבתיים, תוך מתן משקל שווה לניהול נגר, לשימור קרקע, למערכת האקולוגית הטבעית ולשימושי נופש בטבע.
2. עליו להיות בעל אמצעים מותאמים – כוח אדם בעל ראייה סביבתית והכשרה מתאימה, תקציב וסמכויות ברמה אגנית.
3. צריך שתהיה לו מליאה בהרכב מאוזן, ובה ייצוג משמעותי לנציגי ציבור מארגוני סביבה ואקדמיה, תוך שקיפות ובקרה ציבורית.

יש צורך בחקיקה חדשה להקמת גופים ייעודיים לניהול כלל מערכת הנחל, בהתבסס על שיפור "חוק נחלים ומעיינות" והכללת הניקוז ושימור הקרקע כחלק ממנו, כדי להקים גופים דוגמת "רשות נחל ירקון" על אגני היקוות שלמים.

הנסיון להאציל תפקיד סביבתי לגוף שאינו מיועד ובנוי לכך אינו פתרון לנחלי ישראל.

את הנחלים יש לנהל כמשאב סביבה, תוך חקיקה להקמת גוף ייעודי לניהול נכסי הטבע, הנוף וכלל שירותי המערכת האקולוגית, לרבות הובלת נגר, לרווחת הציבור.

המנהלי הנוכחי לניהול נחלים בישראל, שבו הניקוז הוא האינטרס העליון בניהול הנחל, והמושגים החשובים הם "הסדרת ניקוז" ו"תחזוקה". חמור מכך, המגמה כיום במשרד החקלאות ובמשרד להגנת הסביבה היא להנציח בחוק את שליטת גורמי הניקוז ואת האינטרס החקלאי המקומי בניהול הנחל.

מרבית הנחלים במישורי הסחף בישראל הוסדרו באופן אגרסיבי, והם "מתוחזקים" על בסיס קבוע באופן שאינו מאפשר למערכת הטבעית להשתקם [1]. לעתים מוקם צמוד לנחל פארק עירוני באופיו, שאין בינו לבין אופיו הטבעי של הנחל כמעט דבר. כך נגרע מהציבור משאב טבע ונוף, האמור לספק שירותי מערכת אקולוגית משמעותיים: שימור קרקע, השהיית נגר, בסיס קיום למינים ביולוגיים שחלקם הם גם משאב תיירות לאומי, פנאי ונופש בנוף הטבעי וטיוב מים.

ניקוז הוא רק שירות אחד מבין כלל השירותים שמערכת נחל צריכה לספק לאדם. כיום שירות זה מקבל קדימות המבוטאת בחוק מיושן מ-1957 שמכוחו פועלות רשויות הניקוז, והוא בא על חשבון השירותים האחרים. החוק מנחה, בין השאר, למנוע שיטפונות ולייבש ביצות כדי למנוע נזקי חקלאות [4]. כלומר, בין מטרותיה העיקריות של רשות הניקוז נמצאות פעולות שמונעות את נשמת אפו של הנחל כמערכת סביבתית – השיטפון וההצפה. מדובר בקונפליקט מובנה.

כשמעל ראש מנכ"ל רשות הניקוז מרחפת חרב תביעת הנזיקין לנזקי הצפות, הוא כמעט תמיד יבחר בהסדרה כאפשרות המהירה והקלה למניעת נזקי הצפה נקודתיים. לכך יש להוסיף את הרכב מליאת הרשות, שבה יש רוב לנציגי הרשויות המקומיות, קרי לנציגי החקלאים. אלה מעוניינים בהעצמת השימוש החקלאי ומפעילים לחץ להסדרת הנחל בסד צר כדי שהעיבוד החקלאי יגיע, ללא הצפות, עד גדת הנחל. אחד הכלים המשמעותיים לניהול סביבתי של נחלים, המצוי בסמכות רשות הניקוז, הוא הפקעת קרקע להגדלת רצועת הנחל. בראייה ארוכת טווח, פעולה זו אינה יקרה משמעותית מפעולות הסדרה [3], אך היא כמעט שאינה מבוצעת. זו רק דוגמה אחת להכפפת פעולת רשויות הניקוז לאינטרס החקלאי.

המשרד להגנת הסביבה הסמיך בשנים האחרונות את רשויות הניקוז כרשויות נחל, ללא שינוי בהרכבן ובמטרותיהן. כך לא נפתר הקונפליקט המובנה בין חוק הניקוז והאינטרס החקלאי של מליאת הרשות, לבין ניהול סביבתי של הנחלים. הקמת רשות ניקוז ארצית שבה הניקוז יהיה מטרה שעולה בחשיבותה על שאר שירותי המערכת של הנחל, ושתנוהל תחת כנפי משרד החקלאות, גם היא נגועה בבעייתיות מובנית. ניתן לדמות את רשות הניקוז לרכב משוכלל, בעל יכולות ביצוע מגוונות, גמיש ומהיר. אך יש

מקורות

- [1] אוזן א. 2010. שימור ושיקום הנחלים ובתי הגידול הלחים בישראל: מדיניות רשות הטבע והגנים. רשות הטבע והגנים.
- [2] אנגרנט. 2006. הסדרת ניקוז נחל שורק קטע טל שחר-צרעה. אגף שטחים פתוחים, רשות הטבע והגנים.
- [3] אפרתי ש. 2010. בחינת גישות טיפול בנחל במקטעי נחל שורק – ההיבט הכלכלי. החברה להגנת הטבע. טרם פורסם.
- [4] חוק הניקוז והגנה מפני שיטפונות, התשי"ח 1957.
- [5] קסלר א. 2010. חוות דעת הנדסית – תכניות ניקוז נחל נטוף ונחל בית עריף. הוגש לחברה להגנת הטבע.

